

Nyári Jenő: A szárazföldi háború evolúciója

tüzérségtől támogatott gyalogos raj vonalak puskaharca, a mai háború, két szülő gyermeke: a társadalmi fejlődése és a technikáé.

Ennek az *amphimixis*-nak helyüttl inkább a társadalmi elemét szeretném ismertetni, bár a technikait sem lehet egészen figyelmen kívül hagynom.

A mai háború leginkább a gyalogság harca.

Ez a fordulat a lovagkor bukásával áll be; a határt Crécy (1346) és Morgarten (1386) jelölik.

Crécy-nél már két iromba ágyú is bömböl* és mégis bizonyos, hogy az angolok nem a „bombardák”-kal, hanem a szabad kisbirtoikosok íjászcsoportjaival, az „archers” gyalogságával verik szét a gyönyörű francia lovagokat.

A szabad schweiczi kisparasztok és kézművesek is primitív harci szerszámmal törik össze az osztrák feudális leventéket.

A gyalogsági taktikát tehát nem a puska feltalálása teremti meg, hanem egy harcias, bár szegényesen felszerelt demokratikus elem tömeges fellépése. Ez annál bizonyosabb, mert a lövőfegyver kezdetlegessége, meg drágasága miatt évszázadokig alig szorítja ki a pikát, meg az alabárdot.**

Tehát: az újkor háborúja lényegében gyalogsági háború. És a modern gyalogság küzdelme a ritkás raj vonalak harca. Ezt a taktikát sem technikai változás idézte elő. Ha nem csalódom, a Nagy Frigyes korabeli és a Napóleoni kézfegyver közt nincs valami lényeg-

* Leo Frobenius, *Weltgeschichte des Krieges*, Hannover, 1903. 466. 1. A szárazföldi háborúra vonatkozó részt Frobenius H. alezredes, a *Schicksalsstunde* prófétája írta; a szép munka nem mellőzi a szociológiai perspektívákat sem; a következőkben sűrűn felhasználjuk.

** 1477-ben még csak „*ein viertel, die sollen buchsen schützen seyn*”, Sombart, *Krieg und Kapitalismus*, (München, 1913) 77. 1. Csak a bayonnette feltalálása óta — 1680. tájt — következik be a puska általános használása.

ges szerkezeti különbség. De a nagy fordulat, a tömeges csapatformációkról a rajvonatra való áttérés, a francia forradalom néphadserege taktikájában állít be.

Nem Napoleon vezérlő géniuszának kitalálása, hanem akként terjed el, hogy a Carnot dobantására 1793-ban elővarázsolt általános népfelkelést — *la levée en masse* — nem lehetett a Nagy Frigyes-féle bonyolult exercérozásra kiképezni, a sorokat a zárt alakulatokban való fokozatos tüzelésre begyakorolni;* a hirtelenében a csatatérre vitt, kiképzetlen, de leleményes francia fiúkat magukra hagyták, s ezek önmaguktól alkalmazkodtak először ritka csatázóláncokban a térben talált fedezőhöz.

Tehát az újkor kezdetét és a legújabb kor kezdetét jelentő két nagy taktikai reform szociális okokra vezet vissza.

Nézzük most már ebből a szögletből a szárazföldi háború fejlődésének vonalát. Frobenius a háborút az anthropofágok emberhúsvadászataira vezeti vissza. (Mellesleg, ez a felfogás némileg érthetővé teszi a kései leszármazó, a Kr. u. 1914. évi világháború szörnyűségeit). Ilyen rendszeres emberhúsvadászatokat komoly megfigyelők az ausztrál, a délamerikai és a busman fajoknál egyaránt megállapítottak.**

A vadászatokat hosszúnyelű, hurkos karikában végződő póznával rendezik; a karika egyik sugara is meg van szerkesztve erős tövis képében, ami a pillangó módjára megfogott „ellenség” nyakacsigolyájába hatol.

Újguineában a vadászat célja inkább a szép nemnél való hódítás: Romeo elejtett ellenség fogsorából készült nyakravalót ajándékoz Júliának; a harcosnak különben ma is különös szexuális presztízse van. A vadászat stádiumában a hordától idegen embert úgy üzik, mint az állatot, s ennek a vadászatnak nincs még etikája.

A hordán belől a sértések megtorlására szolgál a páros viaskodás, bizonyos lovagias szabályok betartásával; így pl. a lábáról leütött ellenfelet nem szabad tovább bántani. Legfejlettebb formája a

* Még régebben a tüzelés még bonyolultabb módon ment végbe; a *Landsknechte* korában a pikások zárt négyszögben — *bataille* — álltak fel, ezeket köröskörül bekeretezte egy-egy sor lövész és a négyszög sarkain is állt egy-egy csapat puskás. Egy-egy ilyen kis lövészcsapat hét ember széles és 37 emberrny mély volt. Ha az első hét kilötte muskétáját, a házagok közt egészen hátrament, hosszadalmasan töltött s azután várt, amíg újból előre került a mondott manőver által, 1. Galitzin *Alig. Kriegsgeschichte d. Mittelalters* II. (Cassel, 1885.) 20. 1.

** Az Amazonas mentén egy öreg azt magyarázta a sápadtképű idennek, hogy okosabb dolog megenni az elesett ellenséget, mint testét céltalanul átengedni az enyészetnek . . .

vérbosszú, amit a Korán is megenged, a beduinoknál ma is erősen dívik. Csak a sértett féllel közös előd ivadékainak szabad.

A barbár műveltségnek a hadviselésben is megnyilvánuló magas fokát látjuk már az északamerikai indiánoknál. Ezeknél a háború földművelő rabszolgák szerzésére irányul, pl. az irokézhúron háborúban; formális hadüzeneteik, békekötő cerimoniáik szélteben ismertek.

Továbbhaladva, a conquistádorok ellenfeleinél, a mexikóiaknál, peruiaknál nagy állandó hadseregeket, erős várakat, táplálék, felszerelés felvételére való ellátó állomásokat találunk.*

Ott, ahol a földművelés áldott éghajlaton magas civilizációt fejleszt, a harcias szellem hanyatlását találjuk, kivált, ha hosszú időt át nem kellett a terület inváziójától tartani. Ez magyarázza meg az egyiptomiak legyőzését a szuezi földszoroson betörő sémita nomádok, a hykszoszok részéről (Kr. e. 2000—1500). A hieroglyfákból ismert harci szekereket csak azóta találjuk. Kiveretésük után is a fáraók leginkább zsoldosokat használnak, libyaikat, numidákat, később helléneket.**

Nincs-e itt bizonyos analógia Karthágó és később Nagybritannia helyzetével?

Bármily csábító volna is, a Klasszikus népek harcoló rendszerével foglalkozni, helyszüke miatt ezt a legjobban ismert korszakot mellőzhetjük.

Csak annyit, hogy Marathon és Zama a harcolók lelkesedésének, a demokratikus vagy polgári tudatnak, a magasabb kultúra féltésének és a fegyelemnek győzelme túlnyomó erejű barbár tömegeken.

A római katonai imperium bukását a latifundiális gazdálkodás és más társadalmi okok miatt bekövetkezett elnéptelenedés, a légiók kereteinek barbárokkal való betöltése, a kitűnő kiképző altisztek állásainak kényszerű megszűntése, a római fegyelem és taktika elhanyagolása okozta.***

Byzánban az elnéptelenedés, a kisszámú csapatokkal való védekezés kényszerűsége számos záróerőd emeléséhez vezetett — valóságos szklérózisról lehetne beszélni! — és Konstantinopolis is nagy katonai vár, amely még számtalan ostrommal dacol.

* Az inkák állítólag 200.000 embert, mindenesetre nagy hadseregeket tudtak felvonultatni.

** Jéquier: *Histoire de la civilisation Egyptienne*. (Paris, 1913.) 248, 288. 11.

*** L. különösen Otto v. Seeck remekművét. *Geschichte d. Unterganges d. antiken Welt*, Berlin 1910. I. 390. kk.

A feudalizmussal a hadi szervezetnek is új korszaka kezdődik. A háborút most a feudális nagybirtokosok viselik, a kisszámú, drága fegyverzetű lovaghad. Ezek az arisztokratikus seregek kétségtelenül nagy hősiességgel és kevés fegyelemmel küzdenek.* Különösen Sombart hangsúlyozza Delbrück nagy munkája (*Geschichte der Kriegskunst*) nyomán, hogy ezek a középkori lovaghadak csak igen alacsony létszámmal bírnak: a legnagyobb lovaghad talán nem volt 32.000 embernél számosabb. Anglia a XIII. században legfeljebb 8000 páncélos lovast állíthatott.

A krónikák gyakran hangsúlyozzák, hogy a lovaghadak roppant zűrzavarban haladtak; természetes, hogy a *grand-seigneur* nem tűrt fegyelmet. Minden kombattánsnak apródja, fegyverhordozó szolgálja volt, ami csak növelte a rendetlenséget. Ezzel szemben Guicciardini krónikája említi, hogy a schweizi gyalogság „előre és hátra tudott marsírozni, anélkül, hogy a rend megbomlott volna”,** tehát taktikai mozdulatokra is képes volt.

Ezek a schweizi csapatok a szabad parasztságból és a városi polgárságból álltak; így Baselben minden kézműves-céhnek volt zászlaja, s a céhmester a kapitány. Jellemző a sereg demokratikus összeállítására, hogy 1444-ben a zürichiek követelik felváltásukat, mert már — hat hete, hogy bevonultak.

A schweiziek menetelő rendje és harci felállítása azonos: középtűt a sereg zöme, pikások és alabárdosok, ettől oldalt előre küldték az íjászokat, mint elővédet, s ugyancsak oldalt, hátul, a trén védelmére az utóvéd; ezzel szemben a lovagok mindvégig párhuzamos, mély sorokban haladtak, úgy, hogy az első sor a mögötte álló egész sereget megbontotta.

A gyalogsági taktika győzelme és a lövőfegyver fokozatos térfoglalása természetesen nagyobb igényeket támaszt felfegyverzés, ellátás, lövészer, ruházás dolgában, s bizonyos tökegazdagságot feltételez már, amint viszont a nagyobb kereslet, a „hadseregszállítások” nagyban hozzájárulnak a polgári kapitalizmus keletkezéséhez. Azon olvasóink kedvéért, akik a *Krieg und Kapitalismus*-t nem ismerik, hadd álljon itt néhány érdekesebb adat:

Francia hadsereg: VII. Károly idejében 8000 gyalogos, 4500

* Mérkőzésük inkább párviadatok tömege: „Fordulj, vitéz levante, felém is egy kicsit! „kivel jobban szeretnék mérközni, nincs is itt...” (*Nibelungének*)

** Id. Elgger, *Kriegswesen und Kriegskunst d. schweizerischen Eidgenossen*, Luzern, 1873. 274 1.

*** Id. h. 59. 1.

lovass; I. Ferenc alatt 50.000 gyalogos, 15.000 lovas; a harminc éves háború idején 142.000, illetve 22.000. XIV. Lajos legnagyobb hadsereg létszáma 400.000 ember.

Poroszország: a nagy választófejedelem korában 30.000 ember, Nagy Frigyes halálakor 200.000.

Már említettük, hogy puskája eleinte csak igen kevés gyalogosnak volt, legfeljebb a csapat negyedrészenek.

A XVI. században az arány 1:1. Nagy haladás persze a technikában a szikragyújtó kerekos závarzat feltalálása a kézi gyújtás helyett. (Nürnberg, 1515.)* Még Montecucculi 1500 főből álló ezrednél 480 pikást és 880 muskétást követel.

Az ágyúk első említése egy 1324. évi metzi krónikában; először a crécy-i ütközetben — 1346 — dördülnek meg.

A fegyver és az ágyú előállítása már a XVI. században kézműves nagyipar alakjában történik, később (Colbert) állami gyárakban. Az ágyúöntés megtermékenyítően hat a réz- és vasbányászatra.

A magyar bányavárosok nem bírnak a fellépő bányavizekkel. Ekkor Thurzó János és krakói tökepezésesek 1475-ben kibérlik a hét bányaváros rézbányáit, s később a Fuggerekkel társulnak. Utóbb már Fuggerek a kizárólagos tulajdonosok s az 1525—1539. évek közt 1,297.192 rénes forint tiszta hasznot látnak.

Az egyenruha csak később terjed; eleinte csak a testőrcsapatok „libériája”. XIV. Lajos látja el először hadseregeit uniformissal. Ekkor a posztógyártás és szállítás új alkalmakat ad a kapitalizmus megerősödésére. A szükséges hadikölcsönöket vagy sajátjukból adták a tőkésék (Fuggerek), vagy (később) csak „kibocsátották”, vagyis a börzén közvetítették a címletek elhelyezését a közönség és a fejedelem közt (Rotschildék).

De visszatérve az így kiállított seregek fejlődése történetére, a schweizi mintára szervezett zsoldos gyalogság, a *Landsknechte*, már fegyelmezett (lépést tartó!), tehát taktikai mozdulatokra alkalmas és szoktatott csapat.

Németországban I. Miksa híres vezére, Frundsberg szervez először ily csapatokat, kezdetben szegény nemesekből, később a köznépből.

A *bataille* felállítását már említettem**.

A mély formációkat, a spanyol nagy egységeket, aminőkkel Wallenstein harcol, Gusztáv Adolf kényszerűségből — alacsony lét-

* Frobenius, 575. 1.

** Az eddigieken felül 1. kül. Jahns, *Geschichte des Kriegswesens*, München, 1895 I—III.

szám — széles fronttá, kisebb, mozgékonyabb egységekkel fejleszt ki. A nagy svéd hadvezér ad először könnyebb muskétát embereinek, amihez nem kell támasztóvilla; azóta ez a törekvés, a kézfegyver megkönnyítése, szakadatlan.

Az ágyúknak a kézműipar korában rendkívül sokféle a változata, mindenféle elnevezéssel: kis és nagy csataágyúk, stb. A gyártás terjedésével meghonosul az egyöntetű kaliber, kevesebb változattal.

A XVIII. század harcolásának legtipikusabb képviselője Nagy Frigyes. Legnagyobb érdeme az, hogy a döntő csaták embere s ezzel az évtizedes, kultúrát emésztő háborús huzavona megszüntetője.

A nagy hadseregek kiegészítésének módjává most már az újoncoszó-rendszer (*Konskriptionsheer*) lesz. A létszám magas, a zsold alacsony; nincs elég jelentkező. Igyekeznek tehát a védőkötelezettséget rákényszeríteni a népekre, kivetik a tartományokra a kiállítandó létszámot, összeírják, lajstromozzák a katonaköteles jobbagyokat. A nemes egészen mentes, a városi polgár hol az, hol megválthatja magát. A szolgálat ideje igen hosszú, gyakran életfogytiglan tart. Ez a rendszer jó kiképzést biztosít, olcsó, mert a zsoldfizetés megszűnik. Főbűne, antidemokratikus jellegén felül, szervező szempontból az, hogy nem biztosít kiképzett tartalékot.*

Nagy Frigyes főelve, hogy *les batailles se gagnent par la supériorité du feu.*** Ő ad először vasból való töltőpálcát gránátosainak, ami a tüzelést nagyon meggyorsítja. Csapatái, a porosz dresszúra termékei, kimért lépésben, feltűzött bajonettel közelednek az ellenséghez lövőtávolságra, tüzelnek, azután rohamba csapnak át.

Már a bevezető sorokban említettem, hogy a zárt formációknak ezt a geometriásan szigorú taktikáját miként váltják fel Carnot forradalmi seregei, az általános védőkötelezettségből kisarjadzott ifjú csapatok.

A francia 1791. évi szolgálati utasítás még a Nagy Frigyes *Lineartaktik*-ján alapul. Ezt osztják ki 1793-ban a seregeknek.

De a zászlóaljokhoz gyakorlatlan tömegek tolnak; ezek az ütközetben szétszórt rajokban törnek előre, elárasztják tűzükkel az ellenséget, kitérnek előle, szétrebbenek, újból támadnak. Ez a taktika abból a kényszerűségből fakadt, hogy a gyakorlatlan tömegeket valahogy felhasználják.

Napoleon az új jelenséget úgy használja fel, hogy a rajvonal

* V. ö. Waldschütz es. és kir. vezérkari őrnagy *Heerwesen*-jét, Wien, 1910. I. 30. 1.

** A csatákat a tüzelés fölényével nyerik meg.

mögött két zárt oszlop halad, mely a szükséghez képest rajvonalba fejlődhetik, vagy zártan támad.

A legérdekesebb a dologban az, amire Jahns* figyelmeztet, hogy t. i. a hadsereg újabb demokratizálásának ezt a korszakos hatását az egykorú elmélet tudomásul sem veszi, talán meg sem látja. Még a XIX. század első harmadának francia szolgálati utasítása sem említi.

Ez után a figyelmeztetés után nagyon feltűnő Marmont** marsall híres emlékiratainak a következő, talán még nem méltatott helye: „Az előcsatározások legjobban felelnek meg a francia katona ízlésének, már csak intelligenciája miatt is; az előcsatározás a legjobb iskola, amibe a fiatal csapatokat járathatjuk; a háború e fajtájában a francia csapatok mindenkor felülmúlják majd a németet. Nos hát, az a híres itáliai hadjárat, amit gyakorlatlan csapatokkal vívtunk, csupa előcsatározásból állt.”***

A marsall látja, hogy a gyakorlatlan csapatok kedvük, „ízlésük” szerint kis rajvonalakra oszlanak, látja az új háborút s ezt úgy fejezi ki a régi taktika nyelvén, hogy az egész háború apró előőrs-afférekre bomlott!

Napoleon győzedelmes viharzása váltja ki a megalázott Poroszországban a demokratikus reformot, az általános védőkötelezettségei. Míg Napoleon, hogy a vagyonos osztálynak kedvezzen, visszatér a konskripciók hadseregére, Scharnhorst† 1813-ban, hosszas küzdelem után, kivívja az általános védőkötelezettséget az exemptiók megszüntetése útján 5 a tiszti állások a nem nemesek részére is hozzáférhetőkké lesznek.

Erre a rendszerre Ausztria és Magyarország csak Königsgrätz után 1868-ban, Franciaország Sedan után, 1872-ben tér át.

Ma a „civilizált” világ hadseregei ilyen keretes hadseregek, *Kaderkeere*, mert a sorkatonaság keretei a mozgósításkor felveszik a nemzet erőtartalékait.

* Id. m. III. 2596. I.

** *Mémoires du Maréchal Marmont*, Paris, 1857. I. 95.

*** Az eredeti, utól nem érhető fordulataival így szól: „Les affaires des postes, si fort du gout du soldat français, vu son intelligence, est la meilleure education, qu'on puisse donner a des troupes nouvelles; dans ce genre de guerre les troupes franchises seront toujours remarquables et supérieures aux troupes allemandes. *Eh bien, cette guerre d'Italie, ci célèbre, conduite avec des troupes peu manoeuvrées, ne se composa que d'affaires de postes.*”

† Weise, *Scharnhorst und die Durchführung der Allg. Wehrpflicht*, Hamburg, 1892.

De az azonos elven épülő hadseregek mégsem egyformák.

Ha nem is hisz az ember megváltozhatlan faji sajátosságokban, kétségtelen, hogy a tömegpszichológia legvilágosabban a hadseregekben nyilvánul meg.

Egy bizonyos nemzet hadseregének katonái egy bizonyos korszakban homogén lelki sajátosságokat tüntetnek fel, amiknek pedig a háborúban döntő jelentősége lehet.*

Így pl. a török hadseregnek az 1912. balkán háborúban szenvedett kudarcát részben a török katona vallásos eredetű fatalizmusa magyarázza meg; ugyanaz a fatalizmus, amely hihetetlen kitartásra és hősiességre teszi képessé, okozója lehet a páni riadalomnak. A derék, jóindulatú legénység, amely a legnagyobb nélkülözések közepette törtet előre, egyszerre megáll, ha az akadályt leküzdhetlennek hiszi. „*Olmasz*” (nem lehet), mondogatták ilyenkor.

Hasonló jelenségeket korábban is meg lehetett figyelni. Eugén Zentánál túlnyomó török hadat vert meg, mely egyszerre szétfutott, pedig abban az időben a győző a legyőzöttet többnyire csak ép, hogy a csatateréről szorította ki.

Más típus az orosz katona. A mandzsúriai háború azt bizonyítja, hogy bár rendkívül engedelmes, bátor és kitarító, a rajvonalba döntő jelentőségű önálló cselekvésre nem képes, nehézkes, ügyefogyott. A 35 évesnél idősebb orosz paraszt többnyire már a kemény munkától megtört öreg. A mukdeni csata után egy ilyen „öreg” azt kérdezte Kuropatkin parancsértisztjétől, merre az út Oroszország felé; s mikor a tiszt gyávasága miatt korholta, ezt felelte: „ugyan, miféle vitéz vagyok én? Hat gyerek van a nyakamon”. Viszont az orosz katona szellemi tompasága okozza azt, hogy vereségek nem gyakorolnak rá olyan demoralizáló hatást, mint pl. az élénk fantáziájú franciára.

A legutóbbi háborúk általában azt bizonyítják, hogy sok tekintetben a városi elem felel meg jobban a modern háború követelményeinek, különösen a technikai segítőeszközök felhasználása körül; ha a német hadseregben sok százezer szervezett gyári munkás harcol az orosz paraszttal szemben, ebből a szempontból nagy felsőbbségben van.

Egy dolog bizonyos s ez az, hogy a modern milliós néphadseregekre nem kényszerítheti rá a hadvezetőség az akaratát úgy, ahogy Nagy Frigyes az ő tízezeire.

* Ezeket a momentumokat meggyőzően fejtegeti Freiherr von Freytag-Loringhoven német hadosztályparancsnok *Die Grundbedingungen kriegerischen Erfolges, Beiträge zur Psychologie des Krieges im 19. und 20. Jahrhundert*, Berlin, 1914.

Az általános védőkötelezettségen alapuló modern néphadseregnél a győzelemhez az kell, hogy a háború népszerű legyen. Alantabb álló műveltségű népnél a vak engedelmesség, a monarchikus elv túlhajtása, fejlettebbnél a magasabb kultúra féltése a barbár invázióval szemben az a mozgóerő, ami győzelemre vihet.*

A hadsereg további demokratizálásának s ezzel ereje és etikája fokozásának bizonyára az lesz az útja, amit a világbéke halhatatlan mártírja, Jean Jaurès a *La Nouvelle Armée*-ban kijelölt: ha az iskolákban a mindennapos tornatanítást, a menetelés és céllövészet tanítását egészen általánossá és kötelezővé lehet majd tenni, a tulajdonképeni újonckiképzés tartalmát a mainál lényegesen rövidebb időre lehet majd korlátozni; Jaurès 6 hónapot említ, ami a mai organizátorokat bizonyára jámbor rémülettel tölt el. De hisz láttuk, hogy az életfogytiglan szolgáló konskripció katonából mint lett 7, majd 3, utóbb 2 évig szolgáló, de azért kitűnően harcoló katona. És az, hogy a franciák legutóbb visszatértek a 3 éves szolgálatra, nyilvánvalóan csak *ad hoc*, a mostani háború céljára történt, mint ezt Frobenius a *Schicksalsstunde*-ban oly fényesen bebizonyította.**

A kiképzést Jaurès gyakori és komoly hadgyakorlatokkal folytatná. A tisztikar egyharmada hivatásos, akiket az egyetemek hadtudományi kara képezne ki, de a hallgatók a történelmi, közgazdasági és politikai stúdiumokat is hallgatnák; a tartalékos lisztek szaktanfolyamokat hallgatnának.

Ez a schweizi milícia mintájára alkotott terv az egész népet fegyverbe szólítaná a haza védelmére, mert a kaszárnyák hathavonként új fiatalokat látnának falaik közt.

A progresszív pártok mindenesetre azt a követelést meríthetik belőle, hogy az általános kötelező tanítást kössék össze az egész nép gyermekei fizikumának a fejlesztésével, s egyben a kaszárnyaszolgálat tartamát szállítsák le. Gyakorlatilag talán az általános egyéves szolgálat volna fokozott előkészítés esetén az elérhető ideál.

* Jaurès a *Nouvelle Armée*-ben bebizonyítja, hogy a hevenyészett forradalmi hadseregbe a fegyelmet a szabadság iránti lelkesedés vitte.

** V. ö. különben Joseph Reinach-nak, az Etienne-féle javaslat előadójának 1912 nov. 29-iki beszédét: *Nous arriverons ainsi a maintenir nos effectifs, pour quelques années encore.* (*L'Armée toujours prête*, Paris, 1913. 375. 1.)